

Sari Sulkunen,

apulaisprofessori, kieli- ja viestintätieteiden laitos, Jyväskylän yliopisto

Kuva: Pertti Snellman

Suorittavassa työssä tarvitaan ammatillista monilukutaitoa

Tässä artikkelissa tarkastellaan suorittavassa työssä tarvittavia tekstitaitoja. Millaisia tekstejä ja toimintaa tekstien kanssa fyysisen ja manuaalisen työn tekijä tarvitsee työssään? Esimerkkinä käytetään rakennusala. Artikkelissa esitetään, että ammatillisen monilukutaidon käsite auttaa tekemään näkyväksi eri alojen tekstitoimintaa laaja-alaisesti. Monilukutaito tuo esille yhtäältä työn vaatimuksia ja toisaalta myös työntekijöiden vahvuuksia ja osaamista ammattiryhmissä, joista usein puhutaan tekstitaitojen puutteiden näkökulmasta.

Kieli on osa lähes kaikkea ihmisten välistä toimintaa, ja se on keskeinen myös ammatillisissa yhteisöissä, joissa kielenkäyttö, tekstit ja tavat toimia tekstien kanssa vaihtelevat alakohtaisesti (Moje 2015). Työssä kohtaamme monenlaisia tekstejä ja toimimme niiden kanssa eri tavoin. Samalla ylläpidämme ja kehitämme tekstitaitojamme, joita ovat muun muassa luku- ja kirjoitustaidot.

Kansainvälisissä aikuistutkimuksissa on kerätty tietoa siitä, kuinka usein ja millaisia tekstejä aikuiset työssään lukevat ja kirjoittavat. Kyselytulosten mukaan kaikissa ammateissa ja työtehtävissä tekstitoiminnalla ei ole yhtä suurta roolia. Johtamis- ja asiantuntijatehtävissä luetaan ja kirjoitetaan suhteellisesti eniten erilaisia tekstejä, ja myös toimisto- ja asiakaspalvelutyöntekijät lukevat ja kirjoittavat verraten taajaan osana työtään. Sen sijaan suorittavassa työssä – kuten tehdastyössä, rakennustyössä ja siivoustyössä – luetaan ja laaditaan erilaisia tekstejä muita ammattiryhmiä vähemmän, ja näissä ammateissa myös tekstitaidot ovat keskimäärin asiantuntijoita sekä toimisto- ja palvelutyöntekijöitä heikkomat. (Buddeberg ym. 2020; Sulkunen, Nissinen & Malin 2021). Tällaisten tutkimustulosten pohjalta on syntynyt käsitys asiantuntija- sekä toimisto- ja palvelutehtävistä teksti- ja tietotyönä ja suorittavasta työstä fyysisenä työnä, jossa kielellä ja teksteillä on vain vähäinen rooli. Näissä tutkimuksissa tekstitaidot nähdään funktionaalisina kirjoitettujen

tekstien lukutaitoina, joita voidaan mitata täsmällisesti ja arvioida määrällisesti (Burgess & Hamilton 2011). Vaikka tällaiset kyselytutkimukset antavat arvokasta tietoa tekstitaidoista ja tekstitoiminnasta yleisellä tasolla, niissä ei kerätä kovin tarkkaa tietoa eri ammattien tekstikäytännöistä.

Suorittavan työn tekstitaidoista ja -toiminnasta on ylipäätään verraten vähän tutkimusta, erityisesti Suomessa. Yhdysvalloissa on tutkittu tehdastyöntekijöiden (Belfiore ym. 2004), remontointiurakoitsijan (Gaskill 2014) ja palomiesten (Amidon 2014) tekstitoimintaa ja viestintää. Lisäksi Ruotsissa on tutkittu muun muassa kirvesmiesten ja rekka-auton kuljettajien tekstitoimintaa (Karls-son 2009). Näissä tutkimuksissa tekstitaitoja on lähestytty alakohtaisina ja tilanteisina käytännöinä. Tulokset ovat osoittaneet, että suorittavaan työhön sisältyy paljon monenlaista tekstitoimintaa ja sen määrä on lisääntynyt. Tämän taustalla ovat globaalit työelämän ilmiöt: esimerkiksi laadunhallinta ja työturvallisuusstandardit edellyttävät työn vaiheiden ja prosessien tarkkaa dokumentointia (Belfiore ym. 2004; Karlsson 2009). Tämä edellyttää tekstitaitojen lisäksi paikallisen kielen hallintaa, joskaan kaikissa suorittavan työn tehtävissä kielitaito ei ole välttämätön, kuten tehdas- ja siivoustyössä (tehdastyöstä Piller & Lising 2014: siivoustyöstä Strömmer 2017). Sen sijaan esimerkiksi rakennustyössä tarvitaan paikallisen kielen osaamista (Holmes & Woodhams 2013; Lilja & Ta-

paninen 2019). Koska moni kielen oppija työllistyy suorittaviin työntekijäammatteluihin, toisen kielen oppimisen tutkimus on enenevässä määrin kohdistunut kielenkäyttöön näissä ammateissa (esim. Strømmer 2017). Aihetta tutkitaan muun muassa Työelämässä tarvittavien toisen kielen resurssien rakentuminen -hankkeessa (Minna Suni, Jyväskylän yliopisto) sekä Kansainvälistyvä rakennustyö ja paikalliset kielikäytänteet -hankkeessa (Niina Lilja, Tampereen yliopisto).

Näkökulmana ammatillinen monilukutaito

Tekstitoiminta nähdään nykyään monimuotoisena eivätkä tekstit suorittavassa työssäkään ole vain kielellisiä. Digitaalisen teknologian yleistyminen on muuttanut toimintaympäristöjä ja tekstimaismaa kaikkialla, myös työelämässä: Viestimme ja rakennamme merkityksiä paitsi kielen – tai useiden kielten ja kielimuotojen – avulla, myös hyödyntäen muita merkitysresursseja, kuten kuvia, ääntä, videoita ja eleitä (Bezemer & Kress 2016). Teksti- ja taitokäsitys on laajentunut, ja luku- ja kirjoitustaidon sijasta tarvitsemme monilukutaitoa. Tämä on lähtökohtana Kansallisessa lukutaitostrategiassa, jossa monilukutaito määritellään taitona ”lukea, ymmärtää ja tulkita sekä kirjoittaa ja tuottaa monimuotoisia tekstejä erilaisissa ympäristöissä ja erilaisin välinein” (Opetushallitus 2021, 10). Yhtenä lukutaitostrategian tavoitteena on tunnustaa monilukutaidon merkitys työelämätautona (mts. 28).

Kun tarkastellaan työn monimuotoista tekstitoimintaa, voidaan puhua ammatillisesta monilukutaidosta. Ammatillisen monilukutaidon viitekehksessä kielenkäyttö ja tekstitoiminta nähdään työyhteisön tavoitteisiin ja työtehtäviin kietoutuvina monikielisinä ja monimuotoisina käytänteinä (Anstey & Bull 2018; Moje 2015). Työyhteisön ensisijaisena tavoitteena on ammatillisten tehtävien suorittaminen, ja tehtävät ja siten myös kielenkäyttö, tekstit ja niiden kanssa toimiminen

vaihtelevat alasta, yhteisöstä ja tilanteesta toiseen. Vaikka toimija on usein yksilö, alan tekstikäytänteet yhdistävät työyhteisön jäseniä, muotoutuvat heidän keskinäisissä suhteissaan sekä heijastavat ja rakentavat työyhteisön valtasuhteita, arvostuksia ja ammatillisia identiteettejä. (Baynham & Prinsloo 2009.) Ammatillisen monilukutaidon käytänteet määrittyvätkin yhteisöllisesti.

Ammatillisen monilukutaidon kehksessä olennaista on tunnistaa työn tekstien monimodaalisuus: vaikka perinteinen luku- ja kirjoitustaitokin sisältyvät monilukutaitoon, tulkitsemme ja tuotamme merkityksiä, joita rakennetaan useilla eri tavoilla, ei vain kielellisesti. Suorittavan työn rutiineihin voi liittyä monenlaista merkitystyötä, jota ei tiedosteta tai tunnusteta työn kannalta olennaiseksi osaamiseksi. Erityisesti digitaalisissa ympäristöissä on helppo yhdistää vaikkapa kirjoitettua kieltä ja videokuvaa samaan tekstiin, ja fyysiseen työhön kietoutuu myös kehollista ja materiaalista toimintaa (esim. meluisassa tilanteessa elehtimistä, osoittamista ja tehtävän konkreettista mallintamista). Lisäksi monet työyhteisöt ja tekstikäytänteet ovat monikielisiä: tämä tarkoittaa useiden kielten limittäistä käytämistä mutta myös alakohtaisen kielen käyttöä. (Anstey & Bull 2018). Alakohtainen kieli näkyy erityisesti sanastossa: talotekniikan alalla *kannakoidaan* ja keittiössä *kokit tekevät misoja*. Alan kielen käyttö on osa ammatillista monilukutaitoa ja kertoo ammattiyhteisöön sosiaalistumisesta.

Rakennusalan ammatillinen monilukutaito

Rakennusala on ammatillisen monilukutaidon kannalta kiinnostava, sillä se on yksi riskialtteinista toimialoista Suomessa (Tiikkaja ym. 2020). Työmailla on käytössä erilaisia monimodaalisia tekstejä ja materiaalia, joilla viestitään työturvallisuuskäytänteistä työntekijöille. Lisäksi esimerkiksi talonrakennustyömaiden päivittäinen arki muodostaa kielenkäytön ja tekstitoiminnan kannalta

haastavan ympäristön. Melu ja siltä suojautuminen haittaavat suullista viestintää (Tiikkaja ym. 2020), ja työntekijöiden vaihtelevat kielitaustat haastavat kielellistä viestintää ja edellyttävät vaihtoehtoisia tapoja viestiä työtehtävistä ja työturvallisuudesta (Kraft 2019). Usein kielenkäyttöön yhdistyykin sangen materiaalisia tapoja ilmaista merkityksiä (Lilja & Tapaninen 2019).

Lisäksi verkostomainen ja ketjuuntunut työ (Rubery 2015) hankaloittaa viestintää ja tiedonkulkua (ali)jurakoitsijoiden välillä. Tällaisessa työssä työtehtävistä ja työturvallisuuskäytänteistä viestimiseen ja niistä neuvottelemiseen täytyy kiinnittää erityistä huomiota, sillä työntekijät vaihtuvat eivätkä kaikki tunne toisiaan. Rakennustyössä ohjeiden ymmärtäminen ja työturvallisuuskäytänteistä viestiminen onkin tärkeää, mikä korostaa paikallisen kielen hallintaa (Holmes & Woodhams 2013; Lilja & Tapaninen 2019).

Ammatillisen monilukutaidon vaatimukset näkyvät myös Rakennusliiton osaamistarvekyselyn tuloksissa (Rakennusliitto 2021). Liitto kartoitti tammikuussa 2021 jäsentensä osaamistarpeita kyselyllä, johon vastasi yli 2000 rakennusalan työntekijää. Heiltä kysyttiin, millaista osaamista työntekijä tarvitsee, jotta suoriutuisi paremmin työssään tai jotta parantaisi työllistymis- ja etenemismahdollisuuksiaan. Ammatilliseen monilukutaitoon sisältyvistä osaamisalueista eniten mainintoja saivat työssä vaadittavat digitaidot. Monet vastaajat kokivat lisäksi, että rakennuspiirustusten lukemisessa, viestintä- ja vuorovaikutustaidoissa ja kielitaidoissa olisi kohennettavaa. Nämä taidot ovat olennaisia monissa rakennusalan työn tilanteissa. Esimerkiksi LVI-asentajien työpäivään saattaa kuulua viemärin kuvaus, johon sisältyy monenlaista kielenkäyttöä, vuorovaikutusta ja tekstitoimintaa, ja sangen usein digitaalisissa ympäristöissä: Työtehtävästä sovitaan WhatsApp-ryhmässä, ja sitä suunnitellaan kuvauspaikalla talon rakennepiirustuksia tutkien. Kuvauksen jälkeen laaditaan raportti, johon kirjataan tehdyt löydök-

set, merkitään ne talon pohjapiirustukseen ja liitetään mukaan kuvattu video. Raportin sisällöstä neuvotellaan yhdessä ja sovitaan, kuka koostaa ja lähettää raportin tilaajalle. (Opetushallitus 2021.) Kyselyn tuloksissa mainittuja taitoja tarvitaan työtehtävien tekemisessä onnistuneesti, joten ne ovat olennainen osa ammatin vaatimaa osaamista.

Myös rakennusalalla tekstikäytänteet kietoutuvat työelämän globaaleihin ilmiöihin, kuten laatu- ja turvallisuusstandardien täyttämiseen ja dokumentointiin, ja osin jopa määrittävät näiden kautta (Karlsson 2009). Tämä voi jättää työntekijöille rajalliset mahdollisuudet vaikuttaa tekstitoimintaan. Jos organisaatiossa ja työmaalla on matala hierarkia, työntekijät voivat soveltaa sovittuja tekstitoiminnan tapoja oman harkintansa mukaan.

Monilukutaito jatkuvan oppimisen avaintaitona ja kohteena

Ammatillinen monilukutaito kiinnittyy työn tavoitteisiin ja tehtäviin, mutta monilukutaito liittyy lisäksi moniin geneerisiin työelämä- ja tulevaisuustaitoihin, kuten oppimisen strategioihin ja kriittiseen ajatteluun (Opetushallitus 2019). Monilukutaito antaakin valmiuksia päivittää osaamista ja kouluttautua uudelleen. Se on siis jatkuvan oppimisen avaintaito (Euroopan neuvosto 2018). Samalla monilukutaito on elinikäisen ja jatkuvan oppimisen kohde, sillä digitaaliset ympäristöt, tekstimaisema ja niiden edellyttämät taidot muuttuvat kaiken aikaa, niin työssä kuin muillakin elämänaloilla.

Ammatillisen monilukutaidon oppiminen alkaa ammatillisessa koulutuksessa ja jatkuu työssä. Jo työelämässä olevien työntekijöiden osaamisen kehittäminen edellyttää uusia toimintamalleja, sillä monella heistä on huonoja kokemuksia koulumaisesta oppimisesta, aikuiskoulutukseen osallistuminen on muita vähäisempää ja varsinkin pienten ja keskisuurten yritysten suorittavan työn tekijät saavat työssään sangen vähän koulutusta (Korkeamä-

ki 2021; OECD 2020). Näillä työntekijöillä ei siis ole mahdollisuuksia eikä motivaatiota ylläpitää ja päivittää osaamistaan muodollisen aikuiskoulutuksen tarjonnan kautta. Sen sijaan epämuodollinen jatkuva oppiminen työyhteisössä voi tarjota mielekkäitä, työtehtäviin kiinnittyviä ja vertaistukea hyödyntäviä lähestymistapoja, joiden on todettu tuottavan hyviä tuloksia oman osaamisen kehittämisessä erityisesti toisen asteen koulutuksen suorittaneilla ja myös ikääntyvillä työntekijöillä (Harackiewicz ym. 2015; OECD 2020). Kansallisessa lukutaitostrategiasakin painotetaan työntekijöiden monilukutaidon kehittämistä osana jatkuvaa oppimista ja työuraa (Opetushallitus 2021, 29).

Teksti- ja tekstitaitokäsitysten laajeneminen monilukutaidoksi tekee näkyväksi tekstitoiminnan monimuotoisuutta. Tämä auttaa tarkastelemaan kriittisesti käsityksiä tietyistä ammateista sekä ammattilaisista ja heidän osaamisestaan: Kun kuva suorittavan työn monimuotoisista tekstikäytännöistä tarkentuu emmekä enää näe suorittavan työn tekijöitä tekstitaitopuutteiden ja sukupuoliyleistysten kautta, keskustelu tekstitaitojen kehittämisestä on nykyistä realistisempää. Tämä tukee lukutaitostrategian ja muiden kansallisten aloitteiden toimeenpanoa. Mikä tärkeintä, työntekijöiden osallisuus työyhteisössä ja minäpystyvyys vahvistuvat, kun työntekijät itsekin tulevat tietoiseksi työhönsä sisältyvästä monimuotoisesta kielenkäytöstä ja tekstitoiminnasta sekä osaamisestaan.

Lähteet:

Amidon, T. R. 2014. Firefighters' Multimodal Literacy Practices. Väitöstutkimus. University of Rhode Island.

Anstey, M. & Bull, G. 2018. Foundations of multiliteracies. Reading, writing and talking in the 21st century. Routledge.

Baynham M., Prinsloo M. 2009. Introduction: The Future of Literacy Studies. Teoksessa M. Baynham & M. Prinsloo (toim.) The Future of Literacy Studies. Palgrave Macmillan.

Belfiore, M.E., Defoe, T., Foliinsbee, S., Hunter, J. & Jackson, N. (toim.) 2004. Reading Work: Literacies in the New Workplace. Lawrence Erlbaum Associates.

Bezemer, J. & Kress, G. 2016. Multimodality, Learning and Communication: A Social Semiotic Frame. Routledge.

Buddeberg, K., Dutz, G., Grotlüschen, A., Heilmann, L., & Stammer, C. 2020. Low literacy in Germany: Results from the second Ger-

man literacy survey. European Journal for Research on the Education and Learning of Adults 11 (1), 127–143.

Burgess, A. & Hamilton, M. 2011. Back to the Future? Functional Literacy and the New Skills Agenda. Discussion paper. Saatavissa: https://eprints.lanccs.ac.uk/id/eprint/66608/1/Functional_Literacy_Discussion_Paper_AB_MH.pdf [Viittauspäivä 17.2.2023]

Gaskill, J. 2015. The Writing on the Wall: Examining the Literacy Practices of Home Renovation Work. Väitöstutkimus. University of Central Florida.

Harackiewicz, J.M., Canning, E.A., Tibbetts, Y., Priniski, S.J., & Hyde, J.S. 2015. Closing Achievement Gaps with a Utility-Value Intervention: Disentangling Race and Social Class. Journal of Personality and Social Psychology 111 (5), 745–765. <https://doi.org/10.1037/pspp0000075>

Holmes & Woodhams 2013. Building interaction: The role of talk in joining a community of practice. Discourse and Communication 7, 275–298.

Kansainvälistyvä rakennustyö ja paikalliset kielikäytännöt. Tampereen yliopisto. Saatavissa: <https://projects.tuni.fi/glo-io/> [Viittauspäivä: 16.2.2023.]

Karlsson, Anna-Malin 2009. Positioned by reading and writing: Literacy practices, roles, and genres in common occupations. Written communication 26 (1), 53–76.

Korkeamäki, J. 2019. Lukivaikeus aikuisuudessa ja tuen muodot. Teoksessa M. Takala & L. Kairaluoma (toim.) Lukivaikeudesta lukitukseen. Helsinki: Gaudeamus, 239–254.

Kraft, K. 2019. Language policies and linguistic competence: new speakers in the Norwegian construction industry. Language Policy 18, 573–591.

Lilja, N. & Tapaninen, T. 2019. Suomen kielen käyttämisen ja oppimisen mahdollisuudet ammatillisen oppilaitoksen rakennusalan vuoroaikustilanteissa. Puhe ja kieli 39 (1), 69–98.

Moje, E. B. 2015. Doing and teaching disciplinary literacy with adolescent learners: A social and cultural enterprise. Harvard Educational Review 85 (2), 254–279.

OECD 2020. Continuous Learning in Working Life in Finland, Getting Skills Right. Pariisi: OECD Publishing.

Opetushallitus 2019. Osaaminen 2035. Osaamisen ennakkointifoorumin ensimmäisiä ennakkointituloksia. Helsinki: Opetushallitus.

Opetushallitus 2021. Kansallinen lukutaitostrategia 2030. Helsinki: Opetushallitus.

Piller, I. & Lising, L. 2014. Language, employment and settlement: Temporary meat workers in Australia. Multilingua: Journal of Cross-Cultural and Interlanguage Communication 33, 35–59.

Rakennusliitto 2021. Koulutustarvekartoitus Rakennusliiton jäsenille 2021. Rakennusliitto, Koulutus- ja urapalvelut.

Rubery, J. 2015. Change at work: feminisation, flexibilisation, fragmentation and financialisation. Employee Relations 37 (6), 633–644.

Strömmer, M. 2017. Mahdollisuuksien rajoissa. Neksusanalyysi suomen kielen oppimisesta siivoustyössä. Väitöstutkimus. Jyväskylän yliopisto.

Sulkunen, S., Nissinen, K. & Malin, A. 2021. The role of informal learning in adults' literacy proficiency. European Journal for Research on the Education and Learning of Adults 12 (2), 207–222.

Tapaturmavakuutuskeskus 2019. Työtapaturmat 2009–2018. Tilastojulkaisu. Julkaistu 18.12.2019. Saatavissa: <https://indd.adobe.com/view/baa94c89-d2b1-4fa3-b10c-f421c41208a4> [Viittauspäivä 20.12.2022].

Tiikkaja, M., Puro, V., Heikkilä, T., Kannisto, H., Lantto, E., Lukander, K., Nykänen, M., Räsänen, T., Simpura, F. ja Uusitalo, J. 2020. Modernia turvallisuusoppimista rakennusosalalle. MoSaC-tutkimushankkeen loppuraportti. Helsinki: Työterveyslaitos.

Työelämässä tarvittavien toisen kielen resurssien rakentuminen. Jyväskylän yliopisto. Saatavissa: <https://buildingblocksresearch.com/> [Viittauspäivä: 16.2.2023].